

MILLIY-MADANIY STEREOTIPLARNING LISONIY IFODALANISHI VA MADANIYATLARARO MULOQOTDAGI ROLI

Tojiboyev Botir Rahimjonovich

Toshkent amaliy fanlar universiteti dotsenti, filologiya
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Abdullayeva Gulnora Abdinabiyevna

Toshkent amaliy fanlar universiteti 1-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15788111>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-Iyun 2025 yil

Ma'qullandi: 28-Iyun 2025 yil

Nashr qilindi: 30-Iyun 2025 yil

KEY WORDS

milliy-madaniy stereotiplar, lisoniy ifoda, lingvomadaniy talqin, madaniyatlararo muloqot, lingvokulturologiya, kognitiv lingvistika, o'zbek tili.

ABSTRACT

Mazkur maqolada milliy-madaniy stereotiplarning o'zbek tilidagi lisoniy ifodalanishi, ularning lingvomadaniy talqini hamda madaniyatlararo muloqotdagi o'rni ilmiy asosda tahlil qilinadi. Milliy stereotiplar tilning leksik-semantik, frazeologik va metaforik qatlamlarida mustahkamlanib, milliy mentalitet va madaniyatning uzviy ko'zgusi sifatida namoyon bo'ladi. Lingvokulturologiya va kognitiv lingvistika nazariyalari asosida stereotiplarning til va madaniyat o'rtasidagi uzviy aloqasi, ularning madaniyatlararo kommunikatsiyadagi funksiyalari yoritiladi. Zamonaviy globalizatsiya va kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi milliy stereotiplarning yangilanishi va kommunikativ moslashuvchanligini ta'minlab, ularning madaniyatlararo muloqotdagi ahamiyatini oshirmoqda. Maqola milliy-madaniy stereotiplarni til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi kontekstida tadqiq etib, ularning lingvistik kodlash va pragmatik jihatlarini chuqurroq anglashga hissa qo'shadi

Har bir xalqning madaniy va ijtimoiy ongida shakllangan stereotiplar uning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi hamda axloqiy-etik qadriyatlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, ushbu stereotiplar asosan til vositalari orqali mustahkamlanadi va avloddan avlodga uzatiladi. Milliy-madaniy stereotiplar nafaqat xalqning madaniy identifikatsiyasi va o'zligini ifodalashda, balki til orqali madaniyatlararo muloqot jarayonida ham muhim rol o'ynaydi. Shu sababli ularni lingvokulturologiya va kognitiv lingvistika doirasida chuqur o'rganish tilshunoslikning dolzarb vazifalaridan biridir.

V.A.Maslova milliy stereotiplarni madaniyat va til o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalovchi tayanch semantik qoliplar deb hisoblaydi.¹ Bu nazariy yondashuv milliy stereotiplarni tilning madaniy funksiyasida asosiy elementlar sifatida ko'rib, ularning barqarorligi va doimiy yangilanishi haqida tushuncha beradi.

Anna Vezhbitskaya milliy madaniyatni o'ziga xos kalit so'zlar orqali o'rganish mumkinligini ta'kidlab, bunday so'zlar xalq madaniyatining doimiy va o'ziga xos semantik

¹ В.А.Маслова, *Лингвокультuroлогия*. Москва: Академия, 2001, 25-30.

tuzilishini ochib beradi.² Shu tariqa, milliy stereotiplar xalq tafakkurida barqaror model sifatida shakllanadi va madaniyatlararo farqliliklarni tushunishda asosiy vositaga aylanadi.

Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan, Z.D.Popova va I.A.Sternin milliy stereotiplarni inson tafakkuridagi tayyor konseptual modellarga o'xshatib, ularning til orqali madaniy tajriba va ijtimoiy me'yor sifatida barqarorlashishini ko'rsatadilar.³ Ularning fikricha, milliy stereotiplar universal qadriyatlar bilan bir qatorda, o'ziga xos ijtimoiy normalar va qadriyat tizimini ham aks ettiradi.

O'zbek tilshunosligida milliy-madaniy stereotiplarning leksik, frazeologik va metaforik qatlamlardagi ifodalanishi bo'yicha izlanishlar olib borilgan. Tadqiqotchilar, jumladan A.Mamatov, M.Mirtojiyev va Sh.Usmonova, ushbu stereotiplarning milliy mentalitet va madaniyatning lingvistik kodlari sifatida shakllanishiga e'tibor qaratganlar. Shu bilan birga, ularning madaniyatlararo muloqotdagi o'zni va zamonaviy kommunikatsiyadagi yangi ko'rinishlari ham tadqiq qilinmoqda.

Ushbu maqola milliy-madaniy stereotiplarning o'zbek tilidagi lisoniy ifodalanishi, ularning lingvomadaniy talqini hamda madaniyatlararo muloqotdagi o'zni masalasini chuqur yoritishga qaratilgan. Tadqiqotda stereotiplarning tilning turli qatlamlarida qanday aks etishi va ularning madaniyatlararo kommunikatsiyadagi funksiyalari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Milliy-madaniy stereotiplarni o'rganishda lingvokulturologiya muhim nazariy baza vazifasini bajaradi. Bu fan til va madaniyat o'rtasidagi murakkab va o'zaro bog'liq munosabatlarni o'rganadi, milliy qadriyatlar va ijtimoiy normativlarni til vositasida ifodalash mexanizmlarini aniqlaydi. V.A.Maslova lingvokulturologiyani til va madaniyat o'zaro munosabatini tadqiq etuvchi fan deb ta'riflab, milliy stereotiplarning tilning madaniy funksiyasida muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi. U stereotiplarni milliy tafakkurdagi asosiy semantik qoliqlar sifatida ko'rib, ularning milliy madaniyat va ijtimoiy munosabatlar doirasida shakllanishini tushuntiradi.⁴ Bunday semantik qoliqlar xalqning tarixiy tajribalari, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy me'yorlarining tilga o'tishining barqaror mexanizmini ifodalaydi. Anna Vezhbitskaya milliy madaniyatni o'ziga xos kalit so'zlar orqali tahlil qilish metodologiyasini ilgari surib, bu kalit so'zlar orqali milliy stereotiplarning madaniyat va til kontekstida o'ziga xos, mustahkam semantik strukturasi ochib beradi.⁵ Uning fikricha, kalit so'zlar milliy madaniyatning asosiy semantik bloklarini tashkil etadi va ular madaniyatlararo farqliliklarni anglash uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, kalit so'zlar orqali til madaniyatning asosiy qadriyatlarini va xalqning dunyoqarashini ifodalaydi, bu esa milliy stereotiplarning shakllanishida markaziy rol o'ynaydi.

Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan, milliy stereotiplarni inson tafakkuridagi tayyor konseptual andoza sifatida ko'rish mumkin. Z.D.Popova va I.A.Sternin milliy stereotiplarni kognitiv model sifatida qarab, ularning madaniy tajriba va ijtimoiy me'yorlar doirasida til orqali barqarorlashishini ta'kidlaydilar.⁶ Ularning ta'kidlashicha, stereotiplar universal va milliy-madaniy turlarga bo'linadi: universal stereotiplar barcha madaniyatlarda uchraydigan, odamlarning umumiy tabiatidan kelib chiqqan qadriyat va tushunchalar tizimini ifodalasa,

² Anna Wierzbicka, *Understanding Cultures through Their Key Words*. Oxford: Oxford University Press, 1997, 45-50.

³ З.Д.Попова ва И.А.Стернин, *Когнитивная лингвистика*. Москва: Астрель, 2007, 110-115.

⁴ В.А.Маслова, *Лингвокультуроология* (Москва: Академия, 2001), 25-40.

⁵ A.Wierzbicka, *Understanding Cultures through Their Key Words* (Oxford: Oxford University Press, 1997), 43-58.

⁶ З.Д.Попова ва И.А. Стернин, *Когнитивная лингвистика* (Москва: Астрель, 2007), 110-130.

milliy-madaniy stereotiplar esa ma'lum bir xalqning o'ziga xos ijtimoiy normalari, qadriyat tizimi va mentalitetiga moslashgan, til orqali uzatiladigan maxsus modellardir. Shunday qilib, milliy stereotiplar kognitiv xaritalar sifatida xalq ongida shakllanib, tilning semantik tizimining asosiy qismiga aylanadi.

Lingvistik tadqiqotlar milliy stereotiplarni nafaqat semantik, balki pragmatik va kommunikativ kontekstda ham tahlil qilishga imkon beradi. Til ichidagi milliy stereotiplarning ifodasi madaniyat va ijtimoiy qadriyatlarning doimiy yangilanishi va muloqot jarayonida transformatsiyalanishini ko'rsatadi. Bu holat lingvokulturologik va kognitiv yondashuvlar milliy stereotiplarning til va madaniyat o'rtasidagi uzviy aloqasini chuqurroq anglashga xizmat qilishini isbotlaydi. Shuningdek, milliy stereotiplarning shakllanishi va barqarorligini tushunish uchun til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarning tarixiy-ijtimoiy ildizlarini ham hisobga olish zarur. Til xalq madaniyatining an'analari, urf-odatlar, ijtimoiy tizimlari va qadriyatlarini o'zida aks ettirgan madaniy makon hisoblanadi. Shuning uchun milliy stereotiplar tilda barqaror semantik qoliplar, ko'pincha frazeologik birliklar, maqollar, metaforalar orqali ifodalanib, madaniyat va mentalitetning til ichidagi ko'zgusi sifatida xizmat qiladi.

Milliy-madaniy stereotiplarning o'zbek tilidagi lisoniy ifodasi avvalo leksik-semantik qatlamda namoyon bo'ladi. Tilning bu qatlamida kasb-hunar nomlari, qarindoshlik atamaları, ijtimoiy lavozimlar, urf-odat va an'analar bilan bog'liq so'zlar milliy stereotiplarning barqaror ifodasi sifatida xizmat qiladi. A.Mmatovning tadqiqotlariga ko'ra, o'zbek tilidagi leksik birliklarda xalqning tarixiy tajribalari va madaniy qadriyatlari ko'pincha yashirinib yotadi.⁷ Masalan, "quda", "mehmon", "avlod-ajdod" kabi so'zlar nafaqat nominativ birliklar, balki milliy dunyoqarashda tayanch stereotiplar sifatida shakllangan.

M.Mirtojiev semasiologik tahlillari orqali tilning semantik strukturasi milliy tafakkur qatlamining aks etishini ko'rsatadi.⁸ Unga ko'ra, leksik birliklar milliy mentalitet modelining semantik qatlami sifatida til ichida mustahkamlanib, xalqning madaniy va ijtimoiy tizimini aks ettiradi. Bu qatlam milliy stereotiplarni shakllantirishda poydevor vazifasini bajaradi. Bu semantik asos ustida frazeologik birliklar va maqollar o'zbek xalqining madaniy qadriyatlari hamda ijtimoiy stereotiplarini til orqali kodlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Sh.Usmonova o'z ishlarida frazeologizmlar milliy madaniyatning lingvokulturologik asosini tashkil etishi, xalqning qadriyat tizimini kodlashda o'ta samarali ekanligini ta'kidlaydi.⁹ Masalan, "quda bo'lsa — quloch yetmas", "mehmon oshi mehmonni topadi" kabi maqollar xalq ongida quda-andalik, mehmondo'stlik, o'zaro yordam va ijtimoiy aloqalarning doimiy stereotipik ko'rinishini aks ettiradi. Bu maqollar orqali madaniy stereotiplar an'anaviy nutq qoliplari sifatida doimiy ravishda uzatiladi.

Shuningdek, milliy-madaniy stereotiplarning ifodasini boyitishda metafora ham muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Z.D.Popova va I.A.Sternin metaforani abstrakt tushunchalarni aniq va sezilarli obrazlar bilan bog'lab, stereotipiy semantik qobiq yaratadigan vosita sifatida ko'radilar.¹⁰ O'zbek tilida "aslan", "arslon yurak", "mushfiq" kabi so'z va iboralar qahramonlik, jasorat, mehr-muhabbat kabi milliy stereotiplarni aks ettiradi. Ushbu metaforik modellar

⁷ A.Mamatov, *O'zbek tilida milliy-madaniy komponentlar*. Toshkent: Fan, 2008, 120-135.

⁸ M.Mirtojiev, *O'zbek tili semasiologiyasi*. Toshkent: Mumtoz so'z, 2010, 87-104.

⁹ Sh.Usmonova, *Lingvokulturologiya*. Toshkent, 2019, 200-220.

¹⁰ З.Д.Попова ва И.А. Стернин, *Когнитивная лингвистика* (Москва: Астрель, 2007), 118-125.

nutqda milliy mentalitetni konnotativ tarzda ifodalaydi va yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Globalizatsiya va zamonaviy ijtimoiy sharoit milliy-madaniy stereotiplarning nutqdagi ifodalanishida o'ziga xos yangilanish va moslashuv jarayonlarini yuzaga keltirmoqda. Anna Vezhbetskaya kalit so'zlar tahlili orqali milliy tushunchalarning yangi muhitda qanday modifikatsiyalanishini ko'rsatadi.¹¹ Misol uchun, o'zbek tilida "kuyov bola" iborasi an'anaviy stereotipda hurmat belgisi bo'lsa, zamonaviy og'zaki nutqda bu ba'zan kinoya yoki hazil-majoza ma'nosida ishlatilmoqda. Shu bois stereotiplar nafaqat barqaror semantik birlik, balki kontekstga moslashuvchan va zamonaviy kommunikatsiyada yangi talqinlarga ega bo'lgan tirik fenomen sifatida qaraladi.

Sh.Usmonova ham milliy stereotiplarning ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari, reklama va boshqa kommunikativ maydonlardagi yangi funksiyalarini yoritib, ularning madaniyatlararo muloqotdagi yangicha ko'rinishlarini tadqiq qiladi.¹² Bu holatlar milliy stereotiplarning lingvokulturologik doiradagi doimiy yangilanishi va kommunikativ kuchini ko'rsatadi. Ana shunday sharoitda madaniyatlararo muloqot zamonaviy dunyoda til va madaniyatlar o'rtasidagi uzviy munosabatlarni yanada dolzarb masalaga aylantirdi. Til nafaqat axborot almashinuvi vositasi, balki madaniyatlarning o'zaro anglashuvi, qadriyatlar va stereotiplarning ifodasi hamdir. Madaniyatlararo muloqot nazariyasi doirasida milliy-madaniy stereotiplar kommunikatsiya jarayonida muhim funksiyalarni bajaradi, ular xalqning madaniy identifikatsiyasi va ijtimoiy normalarini uzatishda vositachilik qiladi.

Edvard Xollning tadqiqotlarida madaniyatlararo muloqotda til konteksti va madaniy stereotiplarning roli alohida ta'kidlangan.¹³ U tilni madaniyatning yashirin kodlari bilan bog'liq bo'lgan tizim sifatida ko'rib, milliy stereotiplar orqali madaniyatlararo tafovutlarni anglash mumkinligini ko'rsatadi. Geert Hofstede esa madaniyatni qadriyatlar tizimi sifatida o'rganib, milliy stereotiplarning har bir xalq madaniyatining asosiy qurilish bloklari ekanini ta'kidlaydi.¹⁴ Ularning nazariyalari madaniyatlararo kommunikatsiyada milliy stereotiplarning muvofiqlik va noaniqliklarni boshqarishda qanday ishlashini aniqlashga xizmat qiladi.

Tarjima jarayonida milliy stereotiplarning lingvomadaniy moslashuvi muhim muammo hisoblanadi. Shukrona Usmonova tarjima va madaniyatlararo kommunikatsiya sohasida olib borilgan tadqiqotlarida milliy stereotiplarning tarjimada qiyinliklar yaratishini, ularning madaniy kontekstga moslashishi va transformatsiya jarayonlarini batafsil tahlil qiladi³. Tarjimada milliy stereotiplarning ma'nosini to'liq uzatish ko'pincha madaniyatlar farqlari sabab murakkablashadi va bunday holatda lingvomadaniy moslashuv zarur bo'ladi.

Zamonaviy kommunikatsiya vositalari, xususan, ijtimoiy tarmoqlar va media milliy-madaniy stereotiplarning yangi talqinlari va funksiyalarini yuzaga chiqaradi. Bu maydonlarda stereotiplar nafaqat an'anaviy ma'noda, balki kinoya, hazil va zamonaviy kontekstlarda ham keng tarqalmoqda. Bu holat milliy stereotiplarning tirik, moslashuvchan va kommunikativ jihatdan o'sib borayotgan fenomen ekanini ko'rsatadi. Shukrona Usmonova bu o'zgarishlarni

---

¹¹ Anna Wierzbicka, *Understanding Cultures through Their Key Words* (Oxford: Oxford University Press, 1997), 52-57.

¹³ Edward T. Hall, *Beyond Culture* (New York: Anchor Books, 1976), 78-85.

¹⁴ Geert Hofstede, *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations* (Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2001), 45-60.

lingvokulturologik nuqtai nazardan o'rganib, milliy stereotiplarning zamonaviy muloqotdagi kommunikativ vazifalarini yoritadi³.

Shunday qilib, milliy-madaniy stereotiplar madaniyatlararo muloqotda til orqali madaniy identifikatsiyani saqlab qolish, madaniy tafovutlarni boshqarish hamda ijtimoiy o'zaro anglashuvni ta'minlash vazifalarini bajaradi. Ularning lingvomadaniy moslashuvi esa samarali kommunikatsiya uchun shart hisoblanadi.

Xulosa

Ushbu maqolada milliy-madaniy stereotiplarning o'zbek tilidagi lisoniy ifodalanishi hamda ularning lingvomadaniy talqini va madaniyatlararo muloqotdagi o'zni chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, milliy-madaniy stereotiplar tilning leksik-semantik qatlamidan tortib frazeologik birliklar, metaforalar va nutq kontekstigacha keng doirada mustahkamlanib, milliy mentalitetning asosiy semantik qoliplarini tashkil etadi.

Lingvokulturologiya va kognitiv lingvistika nazariyalari asosida milliy stereotiplar inson tafakkuridagi tayyor konseptual andozalar sifatida til orqali madaniy merosni uzatadi. Shu bilan birga, ularning lingvistik kodlash jarayoni milliy mentalitet va madaniy qadriyatlarining uzviy aloqasini ta'minlaydi hamda til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlaydi.

Zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitlarda, xususan globalizatsiya va kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi fonida, milliy-madaniy stereotiplar o'zgarishlarga duchor bo'lib, ijtimoiy tarmoqlar va media maydonida yangi talqinlar va moslashuvchanlikka ega bo'lmoqda. Bu esa ularning madaniyatlararo muloqotdagi o'rnini yanada mustahkamlab, kommunikativ funksiyalarini kengaytirmoqda.

Shunday qilib, milliy-madaniy stereotiplar o'zbek tilining madaniy-kognitiv manzarasining ajralmas qismi bo'lib, til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalash bilan birga, madaniyatlararo anglashuv va muloqotda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Kelgusida ushbu stereotiplarning lingvokulturologik va pragmatik aspektlarini yanada chuqurroq o'rganish, ularning madaniyatlararo kommunikatsiyadagi o'rnini kengroq tahlil qilish ilmiy izlanishlarning muhim yo'nalishlari sifatida qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. В.А.Маслова. Лингвокультурология. Москва: Академия, 2001.
2. Anna Wierzbicka. Understanding Cultures through Their Key Words. Oxford: Oxford University Press, 1997.
3. Э.Д.Попова ва И.А. Стернин. Когнитивная лингвистика. Москва: Астрель, 2007.
4. А.Маматов. Ўзбек тилида миллий-маданий компонентлар. Тошкент: Фан, 2008.
5. М.Миртожиев. Ўзбек тили семасиологияси. Тошкент: Мумтоз сўз, 2010.
6. Ш.Усмонова. Лингвокультурология. Тошкент, 2019.
7. Edward T. Hall. Beyond Culture. New York: Anchor Books, 1976.
8. Geert Hofstede. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2001.
9. Sh.Usmonova. Tarjimaning lingvomadaniy aspektlari. Toshkent, 2015.